

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-71>

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE INSTITUTIONAL PRINCIPLES OF THE FREE LEGAL AID SYSTEM IN UKRAINE

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД СИСТЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Lukashuk A. V.

*External Postgraduate Student,
Scientific Institute of Public Law
Kyiv, Ukraine*

Лукашук А.В.

*здобувач
Науково-дослідний інститут
публічного права
м. Київ, Україна*

Фактично до 2013 року в Україні, як такої, єдиної державної системи безоплатної правничої допомоги (БПД) не існувало. Функціонування безкоштовної правничої допомоги до прийняття профільного Закону «Про безоплатну правничу допомогу» було фрагментарним і базувалося на інших принципах, зокрема безоплатна допомога надавалася переважно у кримінальних справах, коли участь захисника була обов'язковою за законом, захисників призначали органи дізнання, слідчі, прокурори або суд; не було центрів з надання безоплатної вторинної правничої допомоги (БВПД), які б займалися адмініструванням, пошуком адвокатів та оплатою їхньої праці; оплата праці адвокатів за рахунок держави здійснювалася, але механізм був складним, а фінансування - недостатнім; безоплатну допомогу надавали адвокати, що працювали в адвокатських об'єднаннях, часто за призначенням, але це не було системною послугою; ця система функціонувала лише частково на підставі Кримінально-процесуального кодексу України (старої редакції) та діючого на той час Закону «Про адвокатуру». У 2011 році було прийнято Закон України «Про безоплатну правничу допомогу», а з 1 січня 2013 року розпочався перший етап впровадження системи БПД (надання безоплатної вторинної правничої допомоги у кримінальному провадженні), що кардинально змінило підхід до захисту прав громадян. З прийняттям закону України «Про безоплатну правничу допомогу» [1] в червні 2011 року Україна взяла на себе зобов'язання щодо захисту прав, зокрема, вразливих верст населення удосконалення їх доступу до правосуддя через надання безоплатних правових послуг. З січня 2013 року безоплатна вторинна правнича допомога стала доступною для всіх затриманих осіб, що знаходяться під юрисдикцією України, її становлення яке планувалось завершити у 2017 році триває і сьогодні.

Ключові проблемами функціонування інституту безоплатної правничої допомоги полягають в наступному: низькому рівні оплата праці адвокатів -адвокати, які працюють у системі БПД, часто отримують занижену винагороду за свою роботу порівняно з приватними справами, що знижує мотивацію та якість надання послуг; недостатню якість надання правничої допомоги особливо у кримінальних провадженнях; проблемі фінансування системи - БПД залежить від державного бюджету, що створює ризики нестабільності, особливо в умовах воєнного стану, і обмежує можливості для розвитку, підвищення кваліфікації та забезпечення кращого технічного оснащення; наявності бюрократичних перешкод - процес отримання вторинної допомоги (призначення адвоката) може бути тривалим, пов'язаним із необхідністю збору великої кількості документів, що підтверджують статус особи; недостатньою обізнаністю населення щодо порядку її надання та ін.

Формування інституційних засад безоплатної правничої допомоги (БПД) в Україні є складним процесом, який, попри створення функціональної системи, стикається з низкою суттєвих проблем, які охоплюють законодавчі, фінансові, організаційні та професійні аспекти. Основні проблеми формування інституційних засад БПД полягають в наступному: 1) існує проблема низької якості деяких безоплатних правових послуг через відсутність ефективної системи контролю та недостатнє законодавче врегулювання стандартів якості, особливо мова йде про безоплатну вторинну правничу допомогу (відсутні критерії оцінки такої допомоги та механізм перевірки якості через оцінювання з боку користувача послуги – відсутній зворотній зв'язок); 2) низький рівень взаємодії Координаційного центру з Національною асоціацією адвокатів України (НААУ) та Радою адвокатів України щодо визначення ключових показників оплати праці адвокатів, які залучаються до БПД; 3) залежність оплати праці адвокатів від коштів Державного бюджету та відсутність державно-приватного партнерства в цій сфері; 4) подекуди складність доступу до допомоги, існують проблеми з реалізацією права на допомогу, зокрема для соціально вразливих верств населення в умовах воєнного стану; 5) адвокати, які працюють у системі БПД, потребують постійного навчання та методичної підтримки через часті зміни в законодавстві, зокрема після прийняття змін у квітні 2023 року [2]; 6) низький рівень спроможності юридичних клінік щодо надання первинної БПД.

Удосконалення інституційних засад системи безоплатної правничої допомоги (БПД) в Україні вбачається в підвищенні якості послуг, розширенні доступу до них та цифровізації процесів, а саме за такими напрямками: 1) оптимізації структури БПД - реорганізація центрів з надання БПД (об'єднання, створення бюро) для підвищення ефективності їх діяльності, зменшення бюрократії та покращення

управління; 2) посилення ролі держави - зміцнення адміністративно-правових засад забезпечення БПД, гарантування незалежності адвокатів, які надають допомогу, від впливу органів виконавчої влади; 3) професіоналізація кадрів - залучення до надання БПД викладачів ЗВО юридичного спрямування на платних засадах та випускників цих ЗВО за рахунок зарахування стажування на посаді помічника адвоката, зарахування роботи в ЦНПД в термін обов'язкового стажування (практики) осіб які є помічниками адвокатів; 4) розширення інформаційних кампаній, волонтерських ініціатив та виїзних консультацій для віддалених територій; 5) популяризація та забезпечення доступу до медіації як альтернативного способу вирішення спорів у рамках БПД, більш системне залучення медіаторів; 6) запровадження та вдосконалення використання електронних документів, що підтверджують повноваження адвоката, для швидкості надання допомоги; 7) прискорення розробки та запуску інформаційних систем для обліку звернень, моніторингу якості роботи адвокатів та зручного доступу клієнтів до послуг через онлайн-інструменти (сайт, чат-боти); 8) забезпечення прозорого та ефективного використання коштів державного бюджету, спрямованих на функціонування системи.

Література:

1. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 08.07.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги: Закон України від квітня 2023 року № 3022-ІХ. *Відомості Верховної Ради*, 2023. № 65. Ст.225.